

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi

Cumhuriyet Theology Journal

| cuid.cumhuriyet.edu.tr | Founded: 1996 Available online, e-ISSN: 2528-987X Publisher: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

The Meaning, Value and Scope of the Term “Less Weak” (Da’f Yasir) within the Framework of the Phenomenon of Weak Hadith

Cemal Ağırman^{1,a,*}

¹ Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Department of Hadith Sivas/Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 15/01/2026

Accepted: 22/05/2026

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright: This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

ABSTRACT

Within the axis of *maqbul* (accepted) and *mardud* (rejected), *ahadith*—which are divided into the categories of *shahih*, *hasan*, and *da’if*—are further separated into different degrees within each of their own groups. The primary objective of this study is to determine on an *usuli* (methodological) basis the semantic scope, conceptual boundaries, and actionability of the term "*da’f yasir*" (slight weakness), which occupies a critical position within the degrees of *da’if hadith* due to the equal probability of acceptance and rejection inherent in its nature. It is observed that studies dealing with *da’if hadith* generally discuss the subject along the lines of its definition, the ruling on acting upon it, the areas of its implementation, and the methods of its support; however, it is observed that the nature and limits of the concept of *da’f yasir* regarding its actionability have not been sufficiently addressed. Furthermore, it is observed that in some of these studies, a rather lenient (*mutasahil*) approach is taken concerning the types of *da’if hadith* subjected to support, and a flawed perception is formed as if every type of weakness could be compensated for by the abundance of *asanid* (chains of transmission). In this study, where an inductive method is employed through identification and evaluation, fundamental *usul al-hadith* books, their commentaries, and the *jarh wa-ta’dil* literature have been taken as primary reference sources. The classification of a *hadith* as *da’if* depends either on an interruption (*inqita’*) in its *sanad*, a cause for impugment (*ta’n*) of its *rawi*, or the condition of its *matn*. While defects that impair the *’adala* (integrity) of the *rawi* are generally not tolerated as they are volitional choices, defects related to *dabt* (precision) -especially those concerning memory- are considered innate and natural, and thus their compensation is seen as possible. *Da’f yasir*, precisely at this point, expresses those *dabt*-related defects that are generally remediable or specific *sanad* interruptions such as *mursal* and *mudallas*. This is because the *irsal* of a *thiqa* (trustworthy) *tabi*, or *tadlis al-shuyukh* (the practice of concealing the identity of teachers), which is considered milder among the types of *tadlis*, does not inherently contain a severe weakness. In contrast, it is emphasized that in cases of *inqita’* in the middle part of the *sanad*, since the *jahala* (unknown status) of the omitted *rawi* persists, such interruptions are not amenable to reinforcement and cannot be evaluated within the scope of *da’f yasir*. These types of slightly weak narrations, which cannot be accepted as *ma’mul bih* (acted upon) on their own, require another narration at their own level or stronger. Because they are equally liable to acceptance and rejection, their weakness can be eliminated when they gain reliability through external support such as a *mutabi* (corroborator), a *shahid* (witness), being subject to the practice of scholars, *talaqqi bi'l-qabul* (reception with acceptance), or the testimony of the Qur’an. Thus, by understanding that their origins are *mahfuz* (preserved), these narrations are elevated to the rank of *hasan li-ghayrih* and constitute the lowest degree of *ma’mul bih hadith*. The fundamental conclusion reached as a result of the investigations is that not every weakness can be eliminated through a *mutabi* and *shahid* or through the multiplicity of *uruq* (routes). Specifically, it has been determined that narrations harboring defects of *’adala* such as *kidhb* (lying), *muttahaam bi'l-kidhb* (accused of lying), and *fiṣq* (transgression), or containing severe weakness such as *munkar* (denounced) and *matruk* (abandoned), cannot become *maqbul* through a multiplicity of *uruq*; on the contrary, the multiplicity of *uruq* will only increase their weakness. As a result, this article aims -contrary to the lenient approaches discussed in studies concerning the actionability of *da’if hadith*- to draw the technical boundaries of the concept of *da’f yasir* with precise lines, to reveal that it is a controlled reinforcement mechanism, and to prove the actionable value of the original weakness that is eligible for reinforcement.

Keywords: Hadith, Weak, Da’f yasir, Less weak, *Ma’mul bih*.

Zayıf Hadis Olgusu Çerçevesinde Az Zayıf (Da'f Yesîr) Tabirinin Anlamı, Değeri ve Kapsamı

Süreç

Geliş: 15/01/2026

Kabul: 22/05/2026

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

ÖZ

Makbûl ve merdûd ekseninde *sahih*, *hasen* ve *zayıf* kategorilerine ayrılan hadislerin her bir grubu kendi arasında da farklı derecelere ayrılır. Çalışmanın temel amacı, zayıflığa sebep olan durumların farklılığına bağlı olarak zayıf hadis mertebeleri içerisinde kabul ve redde aynı derecede ihtimali olması hasebiyle kritik bir konumda bulunan "da'f yesîr" (az zayıf) tabirinin anlam alanını, kavramsal sınırlarını ve amel edilebilirliğini usûlî bir zeminde belirlemektir. Zayıf hadisi ele alan çalışmalarda konunun genel olarak *tanımı*, *amel etmenin hükmü*, *amel etme alanları* ve *desteklenme yolları* ekseninde tartışıldığı; ancak amel edilebilirlik açısından da'f yesîr kavramının mahiyeti ve sınırları üzerinde kâfi düzeyde durulmadığı müşahade edilmektedir. Bununla beraber söz konusu çalışmaların bazılarında desteklenmeye konu edilen zayıf hadis çeşitlerinde oldukça mütesâhil davranıldığı, adeta her türlü zayıflığın sened çokluğu ile telafi edilebileceği gibi hatalı bir algının oluştuğu görülmektedir. Tespit ve değerlendirme şeklinde tümevarım yöntemiyle hareket edilen bu çalışmada, birinci derecede başvuru kaynakları olarak temel hadis usulü kitapları, şerhleri ve cerh-ta'dil literatürü esas alınmıştır. Bir hadisin zayıf kabul edilmesi ya senedinin inkıtâna veya râvisinin ta'n sebebine yahut metnin durumuna bağlıdır. Râvinin adaletini zedeleyen kusurlar genellikle iradî tercihler olduğu için tolere edilmeye imkân tanımazken, zapta yönelik kusurlar -özellikle hafızayla ilgili olanlar- fitrî ve tabii kabul edildiğinden telafisi mümkün görülmektedir. Da'f yesîr, tam da bu noktada, genellikle giderilmesi mümkün olan zapta yönelik kusurları veya mürsel ve müdelles gibi spesifik sened kopukluklarını ifade etmektedir. Zira sika bir tâbiünün irsâli veya tedlis türleri arasında daha hafif kabul edilen şüyüh tedlîsi, mahiyeti gereği ağır bir zayıflık barındırmaz. Buna mukabil, senedin ara kısmındaki inkıtâ durumlarında düşen râvinin mechûliyeti devam edeceği için bu tür kopuklukların takviyeye müsait olmadığı ve da'f yesîr kapsamında değerlendirilemeyeceği vurgulanmıştır. Tek başlarına ma'mûlün bih kabul edilemeyen bu nevi az zayıf rivayetlerin, kendi düzeylerinde veya daha güçlü başka bir rivayete ihtiyaçları vardır. Kabul ve redde aynı derecede ihtimalli oldukları için mütâbi', şâhid, âlimlerin ameline mazhar olmak, telakki bi'l-kabûl veya Kur'an'ın şهادeti gibi dıştan bir destekle güvenilirlik kazandıklarında zayıflıkları giderilebilmektedir. Böylece bu rivayetler, asıllarının mahfuz olduğu anlaşılacak hasen li-gayrihî mertebesine yükselmekte ve ma'mûlün bih hadisin en alt derecesini teşkil etmektedirler. Yapılan incelemeler neticesinde ulaşılan temel sonuç; mütâbi' ve şâhid yoluyla veya tarik çokluğuyla her zayıflığın giderilemeyeceğidir. Özellikle kizb, müttehem bi'l-kizb ve fîsk gibi adalet kusuru barındıran yahut münker, metrûk gibi şiddetli zayıflık içeren rivayetlerin, tarik çokluğu ile makbul olmayacağı, tarik çokluğunun onların ancak zayıflığını arttıracağı tespit edilmiştir. Netice itibarıyla bu makale zayıf hadisle ilgili yapılan çalışmalarda amel edilebilirliği konusunda bahis konusu edilen mütesâhil yaklaşımların aksine da'f yesîr kavramının teknik sınırlarını kesin hatlarla çizmeye, onun kontrollü bir takviye mekanizması olduğunu ortaya koymaya ve takviyeye elverişli asıl zayıflığın amel edilebilir değerini ispat etmeye çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Zayıf, Da'f Yesîr, Az Zayıf, Ma'mûlün bih.

* ağırman@cumhuriyet.edu.tr

 0000-0002-8757-9515

Citation / Atıf: Ağırman, Cemal. "Zayıf Hadis Olgusu Çerçevesinde Az Zayıf (Da'f Yesîr) Tabirinin Anlamı, Değeri ve Kapsamı". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 30/1 (Haziran 2026), 165-184. <https://doi.org/10.18505/cuid.1864216>

Giriş

İşitmeye veya gözleme dayalı nakledilen haberin doğruluk derecesi birinci derecede haberi nakledenin duyduğu sözü veya gözlemediği olayı doğru ve eksiksiz bir şekilde belleyip bellemediğine ve bunu olduğu gibi nakledip etmediğine bağlıdır. Duyulan söz veya müşahede edilen olay vuku bulduğu anda olduğu gibi yazı ile kayda geçirilmemişse nakletme ihtiyacı duyulduğunda nakleden kişi hıfzettiği kadarını ancak nakledebilir. Şayet bu bilgi kayda geçirilmiş ve korunmuşsa tarihi yolculuk serüveninde birtakım müdahalelere uğrayıp uğramadığı da söz konusudur. Bilginin doğru aktarımında beşerî zaafaların yanı sıra bazen kişisel kabul ve tercihlerin de etkili olduğu görülür. Bu sebeple haberin doğruluğunun tespit ve kabulünde doğal olarak birtakım kural ve ölçütlerin dikkate alınması kaçınılmazdır. Konu sünnetin yazılı belgeleri olan hadisler olunca İslam âlimlerinin ilk günden beri olaya gösterdiği hassasiyet inkâr edilemez bir gerçekliktir. Zira dini referansların ikinci kaynağı olan sünnet verilerini nakletmek herhangi bir haberi nakletmek gibi değildir.¹ Samimi her Müslüman bunun sadece dünyevî değil uhrevî sorumluluğunun da olduğu bilincindedir.² İlgili sorumluluğun ifasında haberin kaynağına aidiyetini tespit için *râvi*, *metin* ve *isnat* ekseninde kabul veya redde götürecek kurallardan ibaret olan hadis usûlü ilmi geliştirilmiştir.³ Bu ilmin birinci derecedeki hedefi peygamberden sadır olan haberlerin gelecek nesillere doğru aktarılmasını sağlayacak kural ve yöntemleri tespit etmektir.⁴ Her râvinin naklettiği haberin muhatapta uyandırdığı doğruluk derecesi elbette aynı değildir. Haberın kabul edilebilir parametreleri çerçevesinde en üstten en alta doğru dört tür ma‘mûlün bih hadis belirlenmiştir.⁵ Ancak bu dereceleri tayin eden vasıf ve durumların tezahürünü doğru ve isabetle tespit etmek pek kolay değildir. Bu tespiti etkileyen *râvi* boyutu olduğu gibi *değerlendirenler* (*münekkit*) boyutu da vardır. Hadislerin sıhhat değerlendirmeleri sübjektif ve genellikle râvi eksenli olduğu için râvilerin durumlarını etkileyen pek çok değişik faktör vardır. Gerek hâfızada gerek yazılı olarak bilgiyi olduğu gibi muhafaza edip gelecek nesillere aktarmada şahsî gayretlerin yanı sıra hafıza gücü veya unutkanlık gibi biyolojik faktörlerin de etkisi vardır. Bu durumlar ister istemez aktarılan bilginin güvenilirlik derecesini de farklılaştırmaktadır. Dolayısıyla bir hadisin dikkate alınmasında ilgili durumların göz önünde bulundurulması elzemdir.

Zayıf hadisin dereceleri farklı olduğu ve ilk dönemlerde bazı derecelerine farklı anlamlar (hasen gibi) yüklendiği için zayıf olarak vasıflanan her hadis mutlak manada amel dışı bırakılmamıştır. Bu sebeple zayıf hadisle amel etme meselesi tarihte olduğu gibi günümüzde de müstakil kitap, tez ve makale türü çalışmaların konusu olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Zayıf hadisi konu alan çalışmalar oldukça fazladır. İlgili bütün çalışmalardan bahsetmek elbette mümkün değildir. Ancak önemli olanların bazılarına yer vermek yerinde olacaktır.

Zayıf hadis Muhammed Avvâme'nin *Hükümü'l-'amel bi'l-hadîsi'z-za'îf*,⁶ Abdülkerîm el-Hudayr'ın *el-Hadîsü'z-za'îf ve hükümü'l-ihcâcî bih*,⁷ Murtazâ ez-Zeyn Ahmed'in *Menâhicü'l-muhaddisîn fi takviyeti'l-ehâdîsi'l-hasene ve'd-da'ife*⁸ adlı kitap; Sâcid Mahmûd Feyyâz'ın "*Hükümü'l-ihcâc bi'l-ehâdîsi'z-za'ife*",⁹ Yusuf Acar'ın "*Zayıf Hadisin Amel Karinesiyle*

¹ Hucurât 49/6.

² Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "İlim", 7.

³ Muhammed b. Muhammed Ebû Şühbe, *el-Vasût fi 'ulûmi ve mustalahi'l-hadîs* (b.y.: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts.), 30; Nüreddîn İtr, *Menhecü'n-nakd fi 'ulûmi'l-hadîs* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1981), 34; Mahmûd et-Tahhân, *Teysîru mustalahi'l-hadîs* (b.y.: Mektebetü'l-Me'ârif, 2004), 10, 11, 17.

⁴ Muhammed b. Sâlih el-Useymin, *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye*, thk. Fehd es-Süleyman (b.y.: Dâru's-Süreyyâ, 2003), 11; İtr, *Menhecü'n-nakd*, 34, 483.

⁵ Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar fi tavzîhi Nuhbeti'l-fiker*, thk. Abdullâh er-Rühaylî (Riyad: Matbaatü Sefir, 1422), 67, 205.

⁶ Muhammed Avvâme, *Hükümü'l-'amel bi'l-hadîsi'z-za'îf* (b.y.: Dâru'l-Minhâc, 2017).

⁷ Abdülkerîm b. Abdullâh el-Hudayr, *el-Hadîsü'z-za'îf ve hükümü'l-ihcâcî bih* (Riyad: Dâru'l-Minhâc, 1425).

⁸ Murtazâ ez-Zeyn, *Menâhicü'l-muhaddisîn fi takviyeti'l-ehâdîsi'l-hasene ve'z-za'ife* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1994).

⁹ Sâcid Mahmûd - Muhammed Feyyâz, "*Hükümü'l-ihcâc bi'l-ehâdîsi'z-za'ife*", *Tehzîbu'l-Efkâr* 2/2 (Temmuz-Aralık 2015), 131-145.

Desteklenmesi ve Tirmizî'nin Süneni”,¹⁰ Fethullah Yılmaz'ın “*Zayıf Hadisi Makbul Kılan Unsurlar*”,¹¹ Abdurrahman Yılmaz'ın “*Zayıf Hadisleri Takviye Yöntemleri*”,¹² Muhammed Re'fet Sa'îd'in “*el-Hadîsü'd-da'îf: Hükmü rivâyetihî ve'l-'ameli bih*”¹³ adlı makalelerin yanı sıra daha başka kitap, tez ve makale türü çalışmalarda da ele alınmış; isimlerinden de anlaşıldığı gibi konu genel olarak *zayıf hadisin tanımı, amel etmenin hükmü, amel etme alanları ve desteklenme yolları* ekseninde tartışılmış; ancak amel edilebilirlik açısından daha çok hasen li-gayrihî olan hadislerle ilişkilendirilen *da'f yesîrin* kavram olarak karşılığı ve değerinden bahsedilmemiştir. Bununla beraber söz konusu çalışmaların bazılarında desteklenmeye konu edilen zayıf hadis çeşitlerinde de oldukça mütesâhil davranılmıştır. Biz bu çalışmamızda desteklenmeye konu edilecek *da'f yesîrin tanımı ve sınırlarını belirlemeye* çalışacağız. Tespit ve değerlendirme şeklinde tümevarım yöntemi ile hareket edilecek olan bu çalışmada birinci derecede başvuru kaynaklarımız hadis usûlü kitapları ve şerhleridir. Daha sonra cerh ve ta'dîl kitapları gelmektedir. Öncelikle bazı kavramlara yer vermenin konunun anlaşılması açısından isabetli olacağı düşünmekteyiz.

1. Ma'mûlün bih Olan Hadisler

Güvenilirlik açısından makbûl ve merdûd olmak üzere iki kısma ayrılan hadisler genel olarak *sahih, hasen* ve *zayıf* kategorilerine ayrılır. Her birinin kendi arasında da farklı dereceleri vardır. Makbul hadislerin başında *sahîh li-zâtihi* gelir.

1.1. Sahih Li-zâtihi

Güvenilirlik açısından âhâd haberin en üst derecesi olan *sahih li-zâtihi*,¹⁴ hadisi nakleden râvilerin adalet yönünden yalan söylemedikleri, haberi en üst düzeyde doğru belleyip doğru naklettikleri kanaatini uyandıran kimselerin naklettiği hadistir. Râvinin *sika* olarak ifade edilen vasfı kazanabilmesi için güçlü ezber kabiliyeti ve yazılı bilgiyi koruma hassasiyetinin yanı sıra farzları ifa etme ve haramlardan kaçınma (fisktan beri olma) duyarlılığına da sahip olması;¹⁵ ayrıca onu yalan konuşmaya sevk eden veya meylettiren bireysel ve mezhebî kabullerinin de bulunmaması gerekir. Buna göre Ehl-i sünnet çizgisi dışında imanını zedeleyen herhangi bir kabulünün olmayıp farzları yerine getiren ve haramlardan kaçınan her râvi adalet sahibi kabul edilir.¹⁶ Farzları ifa etme, haramlardan kaçınma (fisk sebeplerinden uzak olma) duyarlılığı olmayan bir râvi, yalan konuşma haramını da işleyebilir ihtimalinden dolayı adalet vasfını kaybeder. Hafızası doğuştan zayıf olan, doğuştan güçlü olup sonradan hafıza kaybına uğrayan veya hafızası güçlü olduğu halde haberi iyi koruyamayan bir râvi de zapt vasfını kaybeder.¹⁷ Bunlar râvinin durumu ile alakalı olan hususlardır. Söz konusu durumlara ilâve olarak haberin senedinin muttasıl olması, naklettiği metnin şaz ve illetli olmaması gerekir. Bu şartların bir kısmı raviye yönelik iken bir kısmı da metne yöneliktir. Görüldüğü gibi hadisin sıhhatini belirleyen yegâne unsur râvi ya da senet değildir. Metnin de daha sika râvilerin naklettiklerine aykırı olmaması, naklin veya râvinin güvenilirliğini zedeleyen gizli bir kusurun bulunmaması gerekir. İbn Hacer (öl. 852/1449), bütün bu şartları taşıyan hadisi “Adalet ve zapt sahibi râvilerin yine kendileri gibi adalet ve zapt sahibi ravilerden muttasıl bir senetle şaz ve illetli olmaksızın naklettikleri hadis” tanımıyla dile getirmektedir. Râvi ve senet bütün bu vasıfları bizâtihi

¹⁰ Yusuf Acar, “Zayıf Hadisin Amel Karinesiyle Desteklenmesi ve Tirmizî'nin Süneni”, *NEÜİFD* 37/37 (Şubat 2014), 41-70.

¹¹ Fethullah Yılmaz, “Zayıf Hadisi Makbul Kılan Unsurlar”, *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/12 (2019), 47-61.

¹² Abdurrahman Yılmaz, “Zayıf Hadisleri Takviye Yöntemleri”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 20/2 (Aralık 2022), 311-337.

¹³ Muhammed Re'fet Sa'îd, “el-Hadîsü'z-za'îf: Hükmü rivâyetihî ve'l-'ameli bih”, *Mecelletü Merkezi Buhûsi's-Sünne ve's-Sîre* 8 (1995), 211-252.

¹⁴ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, 67.

¹⁵ Muhammed b. İbrâhîm el-Hamevî İbn Cemâa, *el-Menhelü'r-revî fî muhtasari 'ulûmi'l-hadîsi'n-nebevî* (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1406), 63; Abdurrahîm b. el-Hüseyn el-İrâkî, *et-Tebşıra ve't-tezkire fî 'ulûmi'l-hadîs*, thk. ed-Dâiz el-Feryâtî (Riyâd: Mektebetü Dâri'l-Minhâc, 1428), 1/117; Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî, *ed-Dîbâcü'l-müzehheb fî mustalahi'l-hadîs*, thk. Hasan el-İnbâbî (Mısır: Matbaatü Mustafâ el-Bâbî, 1931), 49.

¹⁶ Cürçânî, *ed-Dîbâcü'l-müzehheb*, 49; İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, 69, 205.

¹⁷ Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Nuhbetü'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser*, thk. İsmâ Seyyid, (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1997), 4/722.

bünyesinde eksiksiz taşıyorsa nakledilen bu hadis, “kendinden sahih” anlamında *sahih li-zâtihi* adını alır.¹⁸

1.2. Sahih Li-gayrihi

Sahih li-gayrihi, en yüksek kabul vasfını haiz olmamakla beraber yine de teorik olarak sıhhatinden şüphe edilmeyen hadislerdir. Râvisinin zaptı hafif eksik olmanın dışında *sahih li-zâtihi* hadisin şartlarını aynı şekilde taşıyan hadis *hasen li-zâtihi* adını alır. Bu tanım, tek senetli bir rivayet için söz konusudur. Eğer *hasen li-zâtihi* olan bir hadis aynı seviyede başka bir tarikle rivayet edilirse bu hadis *sahih li-gayrihi* derecesine yükselmiş olur.¹⁹ Bu vasfı dışardan bir destekle kazandığı için *sahih li-gayrihi* adını almaktadır. Burada *sahih li-gayrihi* hadisin *hasen li-zâtihi* derecesinde iki farklı tarikle rivayet edilmesi söz konusudur. Dolayısıyla *sahih li-gayrihi* birden fazla tarikle gelen *hasen li-zâtihi* hadistir. Sahih li-zâtihi ile li-gayrihi arasındaki fark li-zâtihinin sahihlik şartlarını zatında, li-gayrihinin ise dışardan bir destekle taşıyor olmasıdır.²⁰

1.3. Hasen Li-zâtihi

Hadis ilminde *hasen* meselesi önemli bir konudur. Sahih ile zayıf arasında bir konum teşkil ettiği için tespit ve tayini kolay değildir. Aslında zorluk, *hasen li-zâtihi* değil temelde zayıf olan *hasen li-gayrihi*nin tespit ve tayinindedir. *Hasen li-zâtihi*, ifade edildiği gibi râvilerinden birinin zaptı hafif eksik (*hafîfu’z-zabt*) olmakla beraber sahihin diğer bütün şartlarını bünyesinde taşıyan hadis demektir.²¹

1.4. Hasen Li-gayrihi

Hasen li-gayrihi, zayıf ile *hasen li-zâtihi* arasında orta bir dereceye sahip olduğu için ma‘mûlün bih olan hadislerin tespitinde en çok zorlanılan hadis çeşididir. Zira bir alt derecesi olan zayıf hadis ile bir üst derecesi olan *hasen* hadise eşit mesafede olduğu için tabii olarak bir şeyin ortasını tespit etmek her zaman kolay olmamaktadır. Zira bu türden hadislerin zayıf olma ihtimali olduğu gibi *hasen* olma ihtimali de vardır. Bu sebeple bazı âlimler *hasen li-gayrihi*nin mahiyeti ve tanımına itiraz etmiş,²² onu farklı şekillerde tanımlamışlardır.²³ Dolayısıyla *hasen li-gayrihi* aslında az zayıf olan bir hadis çeşididir.²⁴ Aynı düzeyde başka bir tarik ile rivayet edilmiş olmasıyla zayıflıktan bir üst dereceye yükselmesi söz konusudur.²⁵ Temelde zayıf olan bu hadis başkasının desteği ile bu dereceye ulaştığı için *hasen li-gayrihi* adını almaktadır. Bu sebeple bazı âlimler temelde zayıf olup başka bir tarikle desteklenen böyle bir hadise mutlak olarak *hasen* ismini vermede tevakkuf etmişlerdir.²⁶

2. Zayıf Hadis ve Dereceleri

Zayıf hadis tek başına hükme medar olamayan (gayri ma‘mûlün bih) bütün hadis çeşitlerini içine alan, kapsamı geniş bir kavramdır. Kimisi râvinin kimisi de haberin nakledilme durumuna bağlı olarak zayıf olma sebeplerinin farklı olması gibi dereceleri de farklıdır.

¹⁸ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, 67.

¹⁹ İbn Hacer, *Nuhbetü'l-fiker*, 4/722.

²⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, 78.

²¹ Muhammed b. İsmâil es-San‘ânî, *İsbâlu'l-matar ‘alâ Kasabi’s-sükker*, thk. Abdulhamîd b. Sâlih (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2006), 234; a.mlf., *Tavzîhu'l-efkâr li-me‘ânî Tenkîhi'l-enzâr*, thk. Salâh b. Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 1/168.

²² İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî, *en-Nüketü'l-vefiyye bimâ fi şerhi'l-Elfiyye*, thk. Mâhir el-Fahl (b.y.: Mektebetü'r-Rüşd, 2007), 1/77.

²³ el-Bikâî, *en-Nüketü'l-vefiyye*, 1/77; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, thk. Ebû Gudde (Suriye: Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, 1995), 1/360.

²⁴ Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, thk. Ebû Kuteybe el-Fâryâbî (b.y.: Dâru Tayyibe, ts.), 1/67.

²⁵ Bikâî, *en-Nüketü'l-vefiyye*, 1/76.

²⁶ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, 130.

2.1. Zayıf Hadisin Tanımı

Bazı âlimler zayıf hadisi tarif ederken kimisi hasen, kimisi de sahih hadisin herhangi bir veya birden çok şartını taşımayan hadis olarak tarif etmişlerdir.²⁷ Zayıf hadisin hasen şartlarını taşımayan hadis olarak tanımlanması, hasen şartlarını taşımayanın sahih şartlarını zaten taşımayacağı için daha uygun görülmüştür.²⁸

2.2. Zayıf Hadisin Dereceleri

Senet ve metnin durumuna göre zayıf olduğu ifade edilen hadislerin zayıflık dereceleri oldukça farklıdır. Bir metnin zayıflığı veya asılsızlığı bazen doğrudan metinden hareketle tespiti mümkün olsa da bu tespit her metin için söz konusu değildir. Bununla beraber senedi olmayan hiçbir metnin -manası ne olursa olsun- Hz. Peygamber'e izafesi mümkün olmadığı²⁹ için hâliyle ilk sıhhat tespiti senede yönelik olmalıdır. Râviye yönelik sıhhat değerlendirmeleri râvinin *adalet* ve *zapt* vasıflarını taşıyıp taşımadığının tespitine bağlıdır. Râvinin adaletini zedeleyen ta'n sebepleri arasında *cehâletü'r-râvî* dışındakilerin tamamı iradî tercihler olduğu için tolere edilmeye ve telafiye imkân tanımamaktadır. Ancak zapta yönelik kusurların -dikkatsizlik gibi- kısmî olarak iradî olduğunu söylemek mümkün olsa da hafızayla ilgili kusurlar fitrî ve tabiidir. Dolayısıyla belli oranda tolere edilmesi ve telafisi mümkündür.³⁰ Onun için *da'f yesîr*, genellikle giderilmesi mümkün olan zapta yönelik kusurlardır. Zayıflığa sebep olan durumların farklılığına bağlı olarak zayıf hadisin mertebelerini azlık ve çokluğa göre *az zayıf*, *orta derecede zayıf*, *şiddetli zayıf* olmak üzere üçe ayırmak mümkündür.

2.2.1. Az Zayıf Hadis

Bir hadisin zayıflık derecesi belirtilirken azlıktan çokluğa doğru *da'ifun*, *da'ifun cidden*, *vâhin*, *münker* gibi ifadeler kullanılır.³¹ Tek başına *da'ifun* ifadesi kullanıldığında bununla söz konusu hadis veya râvinin az zayıf olduğu kastedilir.³² Az zayıf olan râvinin hadisine itibar edilir, hemen reddedilmez.³³ Kabul ve redde aynı derecede muhtemel ise *mütâbi'*, *şâhit*, *âlimlerin ameline mazhar olmak*, *telakkî bi'l-kabûl* veya *Kur'an'ın şهادeti*³⁴ gibi bir destekle giderilebilecek bir zayıflık demektir. Zikri geçen diğer lafızlarla işaret edilen zayıflıklar destekle giderilmesi mümkün olmayan şiddetli zayıflıklardır. Red yönü daha güçlü olan zayıflıklar giderilemeyip zayıf olarak varlıklarını sürdürürken kabul yönü daha ağır olanlar destekle hasen derecesine çıkabilmektedirler.³⁵ Dârekutnî (öl. 385/995) de azlığından dolayı *zayıflığı giderilebilen* ve şiddetinden dolayı *zayıflığı giderilemeyen* şeklinde iki kategoriye ayırdığı zayıf hadislerin az zayıf olanlarının tarik çokluğu ile giderilmesi muhtemel olan zayıflıklar olduğunu ve bu kabil zayıflıklara "*zayıftır, ona itibar edilir*", "*itibar edilir*", "*zayıftır terke müstahak değildir*", "*terkedilmez*" veya "*hadisi yazılır*" ifadeleriyle işaret edildiğini belirtmektedir.³⁶

²⁷ İbn Cemâa, *el-Menhelü'r-revî*, 38; Ömer b. Ali el-Kazvînî, *Meşyehatü'l-Kazvînî*, thk. Âmir Hasan Sabrî (b.y.: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2005), 1/98; İsmâil b. Ömer b. ed-Dımaşkî İbn Kesîr, *İhtisârü 'Ulûmi'l-hadîs*, thk. Muhammed Şâkir (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 44; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 31.

²⁸ Hasan ez-Züheyri, *Devretün tedribiyye fi mustalahi'l-hadîs* (eBook: el-Mektebetü's-Şâmîle, 2011), 5/5.

²⁹ Tahhân, *Teysîr*, 11; Sa'd el-Mursifî, *el-Müsteşrikûn ve's-sünne* (Beyrut: Mektebetü'l-Menâri'l-İslâmiyye, ts.), 44; Abdülmün'im es-Seyyid Necm, *'İlmü'l-cerh ve't-ta'dîl* (Medine: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, 1400), 64.

³⁰ Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *en-Nüket 'alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh*, thk. Zeynülâbidîn b. Muhammed (Riyad: Edvâü's-Selef, 1998), 1/100.

³¹ İbrâhîm b. Mûsâ el-Ebnâsî, *eş-Şeze'l-feyyâh min 'Ulûmi İbni's-Salâh*, thk. Salâh Fethî (by.: Mektebetü'r-Rüşd, 1998), 1/273.

³² Osmân b. Salâhiddîn eş-Şehrezûri İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-hadîs (Mukaddimeti İbni's-Salâh)*, thk. Nüreddîn İtr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1406/1986), 102-103.

³³ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 125.

³⁴ San'ânî, *Tavzîhu'l-efkâr*, 2/94.

³⁵ Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *en-Nüket 'alâ Kitâbi'bni's-Salâh*, thk. Rebî' el-Medhalî (Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1984), 1/409; Râviye bnt. Abdillâh, *el-Mustalahâtü'l-hadîsiyye beyne'l-ittifâk ve'l-iftirâk* (Suudi Arabistan: y.y., 2018), 195.

³⁶ Abdullâh b. Dayfullâh er-Rühaylî, *el-İmâm Ebu'l-Hasen ed-Dârekutnî ve âsâruhu'l-ilmîyye* (b.y.: Dâru'l-Endelüsü'l-Hadrâ', ts.), 341.

2.2.2. Orta Düzeyde Zayıf Hadis

Bir râvinin veya hadisin orta düzeyde zayıf (*da'fun mutavassıt*) olduğu hükmüne varabilmek için gerek müşahedeye dayalı müzakereler yoluyla yapılan tespitlerle gerekse rivayetlerini güçlü râvilerin rivayetlerine yapılan mukayeselerle tespit edilen hata oranlarına bağlıdır. Beşer olmaları hasebiyle sika râvilerde dahi -nadir de olsa- zapt hatalarının vuku bulması mümkün ve tabiidir. Ancak bunlar tolere edilebilecek düzeydedirler. Bununla beraber yapılan hatalar nadirin biraz üstünde olursa bu durum râviyi “*da'f yesîr: az zayıf*” konumuna düşürür. Ancak zayıflığı aynı düzeyde başka bir tarikte rivayet edilmiş olması, rivayetin doğru nakledilmiş olma kanaatini ihtimalin üzerine çıkartarak şüpheleri giderebilmektedir. Râvinin yanılırları bazen şüpheleri artıracak düzeyde olur. Buna bağlı olarak şüphelerin giderilmesinde zayıflığı aynı düzeyde başka bir rivayet yeterli olmaz; en az iki veya daha fazla olması gerekir. Rivayetin doğru hıfzedilerek nakledildiği kanaatini zayıflığı aynı düzeyde farklı en az iki tarikte sağlamak mümkün olan zayıflıklar, orta düzeyli zayıflıklardır. Dolayısıyla *da'fun mutavassıt* olarak ifade edilen orta düzeyde zayıf olan bir hadis müteaddit (kendisi dışında en az iki farklı) tariklerle gelirse ancak zayıflığı giderilebilir ve hasen li-gayrihî derecesine yükselir.³⁷ Nitekim Nesâî'nin (öl. 303/915) terkinde icmâ edilmeyen herkesten hadis alma prensibinin³⁸ temelinde yatan ana sebebin ciddi zayıflık içermeme olduğunu söylemek mümkündür. Ebû Dâvûd (öl. 275/889) da ilgili babda sahih hadis bulamadığında zayıf hadis kullanmada bir sakınca görmemiştir.³⁹ Ancak burada söz konusu olan zayıflık şüphesiz ciddi bir zayıflık değildir.

2.2.3. Şiddetli Zayıf Hadis

Dârekutnî, şiddetli zayıflığından dolayı tarik çokluğu ile giderilmesi mümkün olmayan zayıf hadis çeşidine “*ona itibar edilmez*”, “*terkedilir*”, “*metrûktur*” ifadeleriyle işaret eder. Böylesi bir hadisi nakleden râvinin rivayeti ne ihticâc ne de itibar için yazılır.⁴⁰ Mesela sika ve mutkin olmayan bir râvinin sika râvilerle tek başına muhalefet ederek naklettiği hadis olan münker hadisin,⁴¹ aynı düzeyde başka bir rivayetle giderilmesi mümkün değildir. Ahmed b. Hanbel'in (öl.241/855) ifadesiyle⁴² “münker ebedi olarak münkerdir.”⁴³ Çünkü o ya *fuhşü'l-galat/çok hata yapan* veya *kesretü'l-gaflet/çok yanılan* bir râvinin rivayetidir. Her iki durum da şiddetli zayıflık ifade eder.⁴⁴ Nitekim İbn Cemâa (öl. 733/1333) da “*Râvinin kizbi ve fiskından doğan zayıflığı, tarik çokluğu gideremez.*” demektedir.⁴⁵ Bu ifadeler sened çokluğunun *vâhî* derecede zayıf olan bir hadisi takviye ettiği fikrini ortadan kaldırmaktadır. Netice olarak *da'fun şedîd* olarak ifade edilen şiddetli zayıflık, giderilmesi mümkün olmayan bir zayıflık düzeyini ifade eder. Aynı düzeyde zayıflığı bulunan yüz farklı tarikte de desteklense zayıflığı giderilemez.

3. Da'f Yesîr Kavramı ve Müşterek Terimler

Hadisteki zayıflığın azlığı çoğunlukla *da'f yesîr* kavramıyla dile getirilmektedir.⁴⁶ Ancak bazen *da'f yesîr yehtemil (muhtemel)*⁴⁷ veya *da'f karîb muhtemel*⁴⁸ ifadeleri de kullanılmaktadır.

³⁷ Muhammed b. Abdîrahmân es-Schâvî, *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye fî 'ilmi'r-rivâye*, thk.Ebû'l-Âiş Abdülmün'im İbrâhîm (b.y.: Mektebetü Evlâdi'ş-Şeyh, 2001), 153.

³⁸ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 37; Schâvî, *el-Gâye*, 154.

³⁹ Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Risâletü Ebî Dâvûd ilâ Ehli Mekke*, thk. Muhammed es-Sabbâğ (Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, ts.), 30; İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 37; Ömer b. Ali el-Mısri İbnü'l-Mülakkın, *el-Mukni' fî 'ulûmi'l-hadîs*, thk.Abdullâh el-Cüdey' (Suudi Arabistan: Dâru'l-Fevâz, 1413), 1/98.

⁴⁰ Rühaylî, *ed-Dârekutnî*, 341.

⁴¹ Ebû Bekir Kâfî, *Menhecü'l-İmâm el-Buhârî fî tashîhi'l-ehâdis ve ta'lîlihâ min hilâli'l-Câmi'i's-sahîh* (Beyrut: y.y., 2000), 236.

⁴² Nâsirüddîn el-Elbânî, *Sahîhu Süneni Ebî Dâvûd* (Kuveyt: Müessesetü Garâs,2002), 2/61.

⁴³ Beşir Ali Ömer, *Menhecü'l-İmâm Ahmed fî 'lâli'l-ehâdis* (b.y.: Vakfû's-Selâm,2005), 1/197.

⁴⁴ Tahhân, *Teyşîr*, 121.

⁴⁵ İbn Cemâa, *el-Menhelü'r-revî*, 37,38.

⁴⁶ Muhammed b. Süleymân el-Kâfiyeci, *el-Muhtasar fî 'ilmi'l-eser*, thk. Ali Züveyn (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1407), 171; Bikâî, *en-Nüketü'l-vefiyye*, 1/248, 482.

⁴⁷ San'ânî, *Tavzîhu'l-efkâr*, 1/333; Muhammed b. Ali el-Esyûbî, *İs'âfu zevi'l-vatar bi-şerhi Nazmi'd-dürer fî 'ilmi'l-eser* (Medine: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye,1993), 1/177.

⁴⁸ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 30; Zerkeşî, *en-Nüket*, 1/310.

3.1. Da‘f YesİR Kavramı ve Karşılığı

Da‘f, sözlükte “zayıflık, güçsüzlük, dayanıksızlık”;⁴⁹ yesİR de “basit, küçük, az, önemsiz”⁵⁰ manalarına gelir. Da‘f yesİR ise “önemsiz, basit, az zayıf” demektir. Bir hadisin zayıf sayılması ya senedinin inkıtına ya râvisinin ta‘n sebebine ya da metnin durumuna göredir.

3.1.1. Senedin Durumuna Göre Da‘f YesİR

Senedin durumuna göre zayıflık inkıta ile olur. Seneddeki inkıta meydana geldiği yer itibariyle ya sahabe tarafında ya musannif tarafında ya da ara kısımda olur. Atlanan râvi sayısı da doğal olarak durumun bilinmezlik oranına göre zayıflık derecesini artırır.

3.1.1.1. Da‘f YesİR ve İrsâl

Tâbiînün doğrudan Hz. Peygamber’den naklettiği hadis demek olan mürsel hadis, muhaddislerin çoğunluğuna göre senedinden dolayı zayıf kabul edilen bir hadis çeşididir.⁵¹ Sahabe tarafında meydana gelen kopuklukta atlanan râvi genellikle sadece sahâbî olmakla beraber nadiren de olsa atlanan sahâbî ile hadisi nakleden tabiî arasında başka bir tabiînin de atlanmış olma ihtimali vardır. Zira tâbiînün hadisi her hâlükârda sahabeden alma durumu söz konusu olmadığı için onu sahâbeden alan başka bir tabiîden de almış olabilir. Bu durumda muhtemel olarak atlandığı farz edilen bu râvinin durumunun bilinmemesi, netice itibariyle de hadisin sıhhat şartlarından biri olan senedin muttasıl olma şartının bulunmaması söz konusudur. Bu nevi kopuklukta senetten düşen râvinin çoğu kez tümünün âdil kabul edilen sahâbînin olduğu ve onlar hakkında bilgi sahibi olmamanın hadisin sıhhatine zarar vermediği düşüncesiyle bu nevi bir kopukluk, senedin başka herhangi bir yerinde meydana gelen kopukluktan farklı kabul edilmiş, bu sebeple bazı âlimler mürsel⁵² hadisin tanımı, sıhhat hükmü ve ihticâc etme konusunda ihtilaf etmişlerdir.⁵³

1- Sahâbîden başka tâbiînün de düşme ihtimalinden dolayı düşen râvinin hâlinin bilinmemesi hadisin sıhhatine zarar vereceği için hadisçilerin çoğunluğu, usûlcü ve fıkıhçıların birçoğu mürsel hadisin zayıf olduğu, onunla amel edilemeyeceği görüşündedirler.⁵⁴

2- Sika tabiînin başka sikadan duyduğu hadisi, “Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu” diyerek nakletmesinin câiz görülmesinden dolayı Ebû Hanîfe (öl. 150/767), İmâm Mâlik (öl. 179/795) ve meşhur rivayete göre Ahmed b. Hanbel irsâli yapanın sika olması ve bu râvinin de irsâli yalnız sikadan yapmış olması şartıyla bir önceki görüşün aksine mürsel hadisin sahih olduğu ve onunla ihticâc edilebileceği görüşündedirler.⁵⁵ Nitekim Şâfiî (öl. 204/820) öncesindeki âlimler, mürsel hadisle ihticâc etmede sakınca görmemişlerdir.⁵⁶

3- İrsâli yapan râvinin büyük tâbiînden olması, irsâl yaptığı râvinin sika olması ve güvenilir hâfızların rivayetine iştirak etmesi hâlinde onlara ters düşmemesi şartlarına ilâve olarak bazı şartlarla İmâm Şâfiî ve bazı âlimler de mürsel hadisi kabul etmektedirler.⁵⁷

Görüldüğü üzere irsâlde tâbiînün atlanmış olması nadiren söz konusu olduğundan ve irsâli yapan tâbiînün sika olması hâlinde, hadisi tâbiîden almışsa onu ancak sika tâbiîden almış olabileceği varsayımından hareketle, irsâl bazı âlimlerce ciddi bir zayıflık sebebi kabul edilmemiştir. Bu zayıflık

⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır,1990), “d‘f”, 9/203-204.

⁵⁰ İbn Manzûr, “ysr”, 5/295-297.

⁵¹ İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, 53.

⁵² Fıkıh ve usûl âlimlerine göre mürsel hadis, bundan daha genel bir anlam ifade eder. Onlara göre kopukluğu ne şekilde olursa olsun her munkatî hadis mürseldir. bk. Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *et-Takrîb ve’t-teysîr*, thk. Muhammed Osman (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-Arabî, 1985), 35; Selahattin Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri* (Ankara: TDV Yayınları, 2010),78; Mutlu Gül, *Hanefî Usûlünde Hadis Tenkidi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 98-101.

⁵³ Nevevî, *et-Takrîb*, 35.

⁵⁴ İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, 55.

⁵⁵ Tahnân, *Teyisîr*, 9.

⁵⁶ Ebû Dâvûd, *Risâle*, 24.

⁵⁷ En az birinin yerine gelmesi gereken ilave şartlar şunlardır: Hadisin başka bir tarikten müsned olarak rivayet edilmiş olması, ilk mürselin râvileri dışında başka bir tarikten mürsel olarak rivayet edilmiş olması, sahâbînin sözüne uygun düşmesi veya âlimlerin çoğu hadisin muktezasınca fetva vermiş olmaları. bk. Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Muhammed Şâkir (Mısır: Mektebetü Mustafâ el-Bâbî, 1938), 461-465; Tahnân, *Teyisîr*, 89-90.

bazı şartlar dâhilinde rivayet edilen ikinci bir mürsel senetle telafisi mümkün görülmüştür. Ayrıca her ne kadar zayıflık sebebi düşme ihtimali olan tabîinin durumunun bilinmemesinden kaynaklanıyor olsa da bazı Hanefiler mürsel hadisi müsned hadisten daha güvenilir kabul etmişlerdir.⁵⁸ Nitekim İsbâ b. Ebân (öl. 220/835) bir hadisin bir kimseye birçok yolla ulaşması durumunda isnad kendisine apaçık olduğundan senedi zikretmeyi bırakıp doğrudan “Resûlullah (sav) şöyle buyurdu” diye şهادette bulunabileceğini ifade ederek irsal yapmanın ve mürsel hadise güvenmenin sebeplerinden birini dile getirmektedir.⁵⁹ Bu kabulün diğer bir sebebinin de irsali yapan tabîiye olan güven⁶⁰ yani sika bir tabîinin, düşürdüğü tabîinin sika olmaması durumunda onu düşürmeyeceği inancı olduğunu söylemek mümkündür.⁶¹ Bu yaklaşım bazılarınca tenkit edilmiş⁶² olsa da onlar Hz. Peygamber’in ifade ettiği hayırlı ilk üç nesilden⁶³ meydana gelen irsallere güvenle yaklaşmışlardır.⁶⁴ Bu yaklaşıma Hz. Osman’ın (öl. 35/656) şehit edilmesi sonrası meydana gelen fitne olaylarından önce isnada bu kadar önem verilmemesinin ve ilk zamanlar Hz. Peygamber’den doğrudan hadis naklinde pek mahzur görülmemesinin⁶⁵ de etkili olduğu söylenebilir.

Şâfiî’nin mürsel hadisin kabul edilmesinde ikinci müsned bir senetle rivayet edilmiş olma şartı, böyle bir durumda itibarın mürsele değil müsnele olması gerektiği olgusundan hareketle tenkide açıktır. Zira destek olacağı ifade edilen müsnele ancak tek başına amel edilemeyecek düzeyde zayıf olması durumunda mürseli desteklemesinden bahsedilebilir. Muhtemelen Şâfiî’nin de kastettiği budur. Çünkü merkeze alınması gereken rivayet mürsel değil müsnele olmalıdır. Esas olan güç olduğuna göre *güçlünün zayıfa* değil *zayıfın güçlüye* destek vermesi, yani merkeze güçlü olan rivayetin alınması gerekir. Netice itibarıyla Şâfiî gibi bazı âlimlere göre mürsel bir hadisin yukarıdaki temel şartlara ilave olarak başka bir tarik (gelen bir mürsel ile) desteklendiğinde⁶⁶ *hasen li-gayrihi* derecesine yükselebileceğinin, *irsâlin* bazı şartlar dâhilinde başka bir tarik giderilmesi mümkün olan *da’f yesîr/az zayıflık* kabilinden bir zayıflık olduğunu ifade etmek mümkündür.

3.1.1.2. Da’f Yesîr ve Tedlîs

Sözlükte malın ayıbını müşteriden gizlemek anlamına gelen tedlîs,⁶⁷ terim olarak isnâdda yer alan bir ayıbı gizlemek ve zahirini güzel göstermek demektir.⁶⁸ Bir râvinin, hadis aldığı hocadan duymadığı hadisi duyduğunu zikretmeksizin rivayet etmesi olarak ifade edilen *isnâd tedlîsi* ile râvinin hocasından işittiği hadisi herhangi bir sebebe mebni olarak hocasının tanınmaması için onu meşhur olmayan bir *isim*, *künye*, *nisbe* veya *sıfatla* anarak rivayet etmesi demek olan *şüyûh tedlîsi*⁶⁹ olmak üzere temelde tedlîs iki kısma ayrılır. Bir ayıbın gizlenmesi veya zayıf râvinin atlanarak sika râviden rivayet etmek şeklinde gerçekleşen isnad tedlîsi yalanla eş değer kabul edilmekle beraber⁷⁰ müdellisin senetten kimseyi düşürmemiş olması sebebiyle yaptığı şüyûh tedlîsi daha hafif kabul edilmiştir. Hoş karşılanmayışı ise kendisinden rivayette bulunulan hocanın ihmal edilmesi ve işitene onu tanıma yollarının zorlaştırılması sebebiyledir.

Hadisin semâ’ yoluyla alınışında kendisi gibi başkalarının da mevcut olup şeyhin geç vefat etmesi, hadis aldığı hocanın yaşının kendi yaşından daha küçük olması, hocasından yaptığı rivayetlerin sayıca

⁵⁸ Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *Usûlü’s-Serahsî*, thk. Ebu’l-Vefâ el-Afgânî (Haydarâbâd: İhyâu’l-mârifî’n-Numaniyye, 1372), 1/360, 361.

⁵⁹ Serahsî, *Usûlü’s-Serahsî*, 1/361.

⁶⁰ Serahsî, *Usûlü’s-Serahsî*, 1/361; Muhammed Cemâlüddîn el-Kâsimî, *Kavâidü’t-tahdîs min funûni Mustalahi’l-hadîs*, (Beyrût: Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, ts.), 136.

⁶¹ Hasan Muzaffer Rızk, *el-Kavlü’l-fasl fi’l-‘ameli bi’l-hadîsi’l-mürsel*, (Medîne-i Münevvera: el-Câmi‘atü’l-İslâmiyye, 1404/1984), 35.

⁶² Kâsimî, *Kavâidü’t-tahdîs*, 136.

⁶³ Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, thk. Mustafâ el-Bugâ (Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1993) “Şehâdât”, 9.

⁶⁴ Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali eş-Şirâzî, *et-Tebîrâ fi usûli’l-fikh*, thk. Muhammed Hasan Heytû, (Dimaşk: Dâru’l-fikr, 1403), 326; el-Kâsimî, *Kavâidü’t-tahdîs*, 135.

⁶⁵ Müslim, “Mukaddime”, 7; Serahsî, *Usûlü’s-Serahsî*, 1/361.

⁶⁶ İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, 53.

⁶⁷ İbn Manzûr, “dls”, 6/86.

⁶⁸ İbn Hacer, *en-Nüket*, 2/614.

⁶⁹ İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, 74; Nevevî, *et-Takrîb*, 39.

⁷⁰ İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, 74.

çok olması ve böyle bir durumda râvinin hocasının isminin tek bir şekilde çokça zikredilmesinden hoşlanmaması gibi sebeplerle yapılan şüüh tedlîsinin, bu maksatlarla yapıldığı bilinmesi durumunda hadisin sıhhatine ciddi bir zarar vermeksizin az zayıf kabul edilen zayıflık çeşitlerinden kabul edildiğini; nitekim Şâfiî'nin “*Biri bir defasında tedlîs yapmış fakat rivayetinin ayıbını bize açıklamıştı. Yapmış olduğu tedlîs yalan değildi ki hadisini reddedelim.*”⁷¹ ifadesinden hareketle bazı tedlîs çeşitlerinin reddi gerektirmediğini, dolayısıyla bazı müdelles hadislerin az zayıflık ifade ettiğini ve az zayıf olan başka bir tarikle geldiğinde biri diğerini desteklediğinden *hasen li-gayrihî* derecesine yükseleceğini söylemek mümkündür. Nitekim yukarıda ifade edildiği gibi Ebû Dâvûd da ilgili bâbda sahih hadis bulamadığında *Sünen*'ine mürsel ve müdelles hadis almıştır.⁷²

3.1.1.3. Da'f Yesîr ve İnkıtâ'

Munkatı' ifadesi, hadis ilminde senedin her türlü kopukluğunu ifade eden bir kavram olmakla beraber atlanan râvinin bulunduğu yere ve sayısına göre farklı isimlendirmelere tabi tutulmuştur. Kopukluk senedin baş tarafında (musannif tarafı) olursa *mu'allak*, peş peşe iki râvi atlanırsa *mu'dal*, sahâbî tarafında olursa *mürsel*, bunların dışında senedin ara kısmında meydana gelirse müteahhirün hadisçilere göre *munkatı'* adını alır. Açık kopukluk olan mürsel ile gizli kopukluk olan müdellesi yukarıda ifade ettik. Diğer kopukluklar, giriş kısmında bahsettiğimiz bazı çalışmalarda her ne kadar desteklenerek ma'mûlün bih olabilecekleri ifade edilmişse de biz bunun bir tesâhül olduğunu kabul etmekteyiz. Muhtemelen inkıtadaki tesâhül *sahih* olma olgusu ile *ma'mûlün bih* olma olgusunun farklı kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Zira inkıta, sahih olma şartlarından birinin kaybı olması dolayısıyla zayıflık anlamına gelir. Ancak bu anlayışa göre sahih olmamakla beraber diğer ma'mûlün bih olan hadis çeşitlerinden biri olmayacağı anlamına gelmez. Sahâbînin düşmesi dışında hangi inkıtâ' olursa olsun düşen râvinin durumunun bilinmemesinden dolayı adalet ve zapt vasfı da bilinmeyeceği için hadisçilere göre munkatı' (senedi kopuk) rivayet her hâlükârda zayıftır. Dolayısıyla munkatı' bir rivayetinin yine kendisi gibi munkatı' bir rivayetle desteklenmesi düşen râvilerin mechûliyetini gideremeyeceği için zayıflık vasfı devam eder. Müsned bir rivayetle desteklendiğinde “zayıflığı giderilir” denecek olursa mürsel kısımda ifade edildiği gibi bunun bir mantığı olmaz. Çünkü bu durumda merkeze munkatı' olan değil müsned olan rivayet alınır ve diğeri müsnedi desteklemesi dışında dikkate alınmaz. Netice itibari ile munkatı' bir rivayet *da'f yesîr* kapsamına girmemelidir. Buhârî'nin (öl. 256/870) mu'allaklarının farklı değerlendirilmesinin sebebi ise eserlerinin başka bir yerinde veya diğer hadis kaynaklarında mevsûl olarak yer almaları ya da bu türden rivayetleri asıl merkeze aldığı hadisler kapsamında değil de daha çok bâb başlıklarında zikretmiş olmasıdır.⁷³

3.1.2. Râvinin Ta'n Sebebine Göre Az Zayıflık

Hadisin zayıf olma sebeplerinden biri de râvisinin otoritelerce *metâ'in-i aşereden* biriyle ta'n edilmiş olmasıdır. Her ne kadar bazıları (adalet vasfına yönelik bid'atü'r-râvî ve zapta yönelik sûtü'l-hıfz gibi) kendi içerisinde farklı derecelere sahip olsa da genellikle aşırılık ifade ettikleri için ta'n noktaları, herhangi bir destekle giderilemeyecek zayıflık durumlarıdır. Zapta dair yanılmalar aşırı olmamak kaydıyla nadirin biraz üstünde olursa bunlar destekle giderilebilecek düzeyde az zayıflık kabul edilirler. Bu da adalet sahibi olmakla beraber râvisinin zayıflığı hıfz (zapt) eksikliğinden kaynaklanıp başka bir vecihten gelmesiyle zâil olabilen bir zayıflıktır. Hadisi aynı düzeyde başka bir râvi de rivayet ettiğinde birinci râvinin hadisi hıfzettigi anlaşılır ve zapt kusuru giderilmiş olur.⁷⁴

Bir cerh terimi olarak *da'f yesîr* kavramı daha çok hadisi nakleden râvinin güvenilirlik durumunu yansıtan bir ifadedir. Genellikle râvi veya sened için kullanılıyor olmakla beraber bazen metnin durumu için de kullanılır. Adalet vasfına sahip olup *kizble müttehem* olmayan her râvi ta'nın

⁷¹ Şâfiî, *er-Risâle*, 1/378.

⁷² Ebû Dâvûd, *Risâle*, 30.

⁷³ Geniş bilgi için bk. Cemal Ağırman, “Buhârî'nin Muallakları Ekseninde Mu'allak Hadisin Tanımı Üzerine Bir Deneme”, *CÜİD* 29/1 (Temmuz 2025), 160-184.

⁷⁴ Kâfiyecî, *el-Muhtasar*, 170-171.

derecesine göre *da'f yesîr* olmaya adaydır. Aynı düzeyde başka bir râviyle desteklendiğinde rivayet ettiği hadisin *ma'mûlün bih* derecesine çıkması mümkün ve muhtemeldir.⁷⁵

Da'f yesîr kavramı râviler için kullanıldığında bazen “Falan râvide da'f yesîr (az zayıflık) vardır. Çünkü...” veya “Şundan dolayı onda da'f yesîr vardır.” şeklinde zayıflık sebebi açıklanarak kullanılmaktadır. Mesela “Sûü'l-hıfzından dolayı onda da'f yesîr vardır.”⁷⁶ ifadeleri ricâl kitaplarında mevcuttur.⁷⁷ Nitekim “Az Zayıf Hadis” başlığı altında geçen Dârekutnî'nin az zayıf olup tarik çokluğu ile giderilmesi muhtemel olan rivayetler için kullandığı “*zayıf, itibar edilir.*”, “*zayıftır, ancak terke müstahak değildir.*”, “*terkedilmez.*”, “*hadisi yazılır.*” ifadeleri de ricale yönelik tenkitlerdir.⁷⁸

Yapılan bazı *gayri müfesser cerhler* de *da'f yesîr* olarak değerlendirildiği için şahitleri bulunduğu rivayetleri kabul edilir.⁷⁹ Örneğin isnadında Muhammed b. Amr b. Alkame'nin (öl. 145 veya 144/762) bulunduğu bir hadisin nasıl sahih kabul edilebileceği sorusuna “*hakkında müfesser yaralayıcı bir cerhin sabit olmadığı gerekçesi ile*” cevap verildiğini; Nevevî'nin (öl. 676/1277) *el-Îcâz* adlı eserinin muhakkiki Ebû Ubeyde, söz konusu râvinin sadece *hasenü'l-hadis* olduğunu; Buhârî'nin, hıfzında da'f yesîr bulunduğu hâlde ondan *makrûn*⁸⁰, Müslim'in (öl. 261/875) ise mütâbaat olarak tahrîcte bulunduğunu ifade etmektedir.⁸¹ Râvi hakkında kullanılan “la be'se bih” ifadesi de Yahyâ b. Maîn (öl.233/848) gibi özel kullanımlar dışında *da'f yesîr* anlamında olup giderilmeye uygun bir zayıflık ifade etmektedir.⁸² Bunlar, râvinin durumu ile alakalı az zayıflık ifade eden vasıf ve değerlendirmelerdir.

Haberi yalancı biri naklettiğinde veya naklettiği haber batıl olmakla yalana yakın olduğunda haberin asılsızlığı güçlü düzeye çıkmış olur. Sıhhatteki kuvvet hadisi nakledenlerin güvenilirlik düzeyi ile doğru orantılıdır. Bu sebeple bir haberi *imâm, hâfiz, mutkîn* gibi güvenilirliğini ispatlamış râviler rivayet ettiğinde haber-i vâhid olması hasebiyle kesin olmamakla beraber sıhhat derecesi yüksek olur. Bununla beraber zayıf ve orta dereceli sika (sadûk, vb.) râvilerin rivayet ettikleri hadislerin sahih veya zayıf olması muhtemeldir. Doğruluk ihtimali, hadisin belli düzeyde başka bir tarikte desteklenmesiyle güçlenir. Bu durum hadisin bir aslının bulunduğu ve mahfûz olduğunun bir göstergesi olur.⁸³

Hadis otoriteleri güvenilirlik vasfını her zaman râvinin durumundan hareketle tespit etmezler. Bazen de râvinin durumunu rivayet ettiklerinden hareketle tespit ederler. Hadisin sıhhat şartlarından şaz olmama durumu böyledir. Râvinin rivayetleri sikanın veya daha sikanın rivayetlerine muhalif olması durumunda râvi, muhalefetlerinin çokluğu veya azlığına göre vasıflandırılır. Sika râvilere muhalefetinden, rivayeti ile meşhur olmayıp infirat etmesinden veya buna benzer sebeplerden dolayı râvinin zayıflığına hükmedilir.⁸⁴ Dolayısıyla zayıf râvi hadisin zayıflığına sebep olduğu gibi münker metin de râvinin zayıflığına sebep olabilir. Muhalefeti az olursa râvi *da'f yesîr* vasfını alır.

3.2. Müsterek Terimler

Az zayıf anlamına gelen *da'f yesîre* benzer bazı terimler vardır. Bunlar çok küçük nüanslar dışında daha çok farklı kişilerin aynı anlama gelen farklı kullanımlarından ibarettir.

⁷⁵ Zerkeşî, *en-Nüket*, 1/307.

⁷⁶ Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehû rivâye fi'l-Kütübi's-sitte*, thk. Muhammed Avvâme (Cidde: Dâru'l-Kıble, 1992), 2/151.

⁷⁷ ez-Zehabî, *el-İber fi haberî men ğaber*, thk. Muhammed Zağlûl (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.),1/205,307; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm*, thk. Ömer et-Tedmürî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1993), 12/208,111; Abdülhay b. Ahmed es-Sâlihî İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, thk.Mahmûd el-Arnâvûd (Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1986), 2/337, 3/109.

⁷⁸ Rühaylî, *el-İmâm Ebu'l-Hasan ed-Dârekutnî*, 341.

⁷⁹ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, 1/102.

⁸⁰ Zehabî, *el-İber*, 1/157.

⁸¹ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Îcâz fi şerhi Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Ebû Ubeyde (Ummân: ed-Dâru'l-Eseriyye, 2007), 80.

⁸² Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü* “la be'se bih” (İstanbul: Hadisevi, 2006), 170.

⁸³ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, 1/105-106.

⁸⁴ Zerkeşî, *en-Nüket*, 1/102.

3.2.1. Da‘f Yesîr Muhtemel

Da‘f yesîr kapsamında zikredilen değerlendirme ifadelerinden biri de redde ve kabule ihtimali olan râvi veya hadis için kullanılan *da‘f yesîr muhtemel* kavramıdır. Yanlışa ihtimali olduğu gibi doğruya da ihtimali olduğu için ilgili rivayet *mütâbaat* ve *şâhid* için araştırılır. Araştırma sonucunda *mütâbi‘*, *şâhid* veya *âlimlerin amel etmesi* gibi sabit olduğuna delalet eden bir *karine* tespit edilemezse râvisinin sûu‘l-hıfzından dolayı bu tür hadislerin zayıflığına hükmedilir; sübûtuna delalet eden bir *karine* tespit edildiğinde ise *zayıf olma ihtimalinden hasen (ma‘mûlün bih)* derecesine yükselmiş olur.⁸⁵ Bu kavramın da‘f yesîrden farkı zayıf olma ihtimali olmakla beraber İbnü‘l-Cevzî‘nin (öl. 597/1201) ifadesiyle *hasen olmaya (m‘amûlün bih)* daha yakın olmasıdır.⁸⁶ Ancak bu tanıma itiraz edenler de olmuştur.⁸⁷

3.2.2. Da‘f Karîb Muhtemel

Da‘f karîb muhtemel de *da‘f yesîr* anlamındadır.⁸⁸ Senesinde *da‘f karîb muhtemel* bir râvinin bulunduğu hadis *az zayıf* kabul edilir. Tek tarikle gelip başka bir vecihle gelmediği sürece zayıf, aynı düzeyde iki tarikle geldiğinde *hasen li-gayrihi* olarak nitelendirilir. Çünkü *hasen* olma şartını tek isnadla sağlayamamaktadır.⁸⁹ Ancak bir önceki terim gibi *zayıf* olmakla beraber “karîb” ifadesi ile *hasene (ma‘mûlün bihe)* daha yakın olduğu ifade edilmektedir.⁹⁰

Tîbî‘ye (öl. 743/1343) göre bazı âlimlerin *hasen* hadis için söz konusu ettikleri “mâ fihi da‘f karîb muhtemel” sözü, “sahihe (ma‘mûlün bihe) yakındır ancak zayıf olması da muhtemeldir.” demektir. “Karîb” sözü, mahrecinin sahihe yakın olduğunu ancak ricâlî *mestûr* olduğu için asılsız olma ihtimalinin de bulunduğunu ifade eder.⁹¹ Dolayısıyla sahih (ma‘mûlün bih) olmaya da zayıf olmaya da ihtimali vardır; ancak zayıf olduğu için tek başına sahih (ma‘mûlün bih) derecesine çıkamamakta, zayıflığının azlığından dolayı da mutlak zayıflık (gayr-i ma‘mûlün bih) derecesine düşmemektedir. Bunların ma‘mûlün bih olabilmeleri için ikinci bir senetle veya başka âdid ile dışarıdan desteğe ihtiyaçları vardır. Bununla beraber İbnü‘l-Salâh (öl. 643/1245), bazı müteahhirün âlimlere göre da‘f karîb muhtemel olan hadisin amel edilmeye uygun *hasen* hadis olduğunu ifade etmektedir.⁹²

4. Da‘f Yesîr-Hasen İlişkisi

Da‘f yesîr ile nitelenen bir râvinin rivayetinde tek kaldığı hadis, zayıf hadisin en üst (en hafif), desteklendiğinde ise ma‘mûlün bih hadisin en alt derecesini ifade ettiği için bu kavram daha çok *hasen li-gayrihi* olan hadisler çerçevesinde mütalaa edilmektedir. Bilindiği üzere ilk dönemlerde âlimler hadisleri sahih ve sakîm/zayıf olmak üzere iki kısma ayırmışlardır. Ancak zayıf olarak nitelendirdikleri bazı hadislerin gönülleri tatmin edecek derecede zayıf olmadıkları görülmüş, tam olarak sahih ancak zayıf da diyemedikleri bu hadisleri zayıf gurubundan ayırarak *hasen* terimi ile kategorize etmişlerdir. Hasenin tanınmasında temel kaynak Tirmizî‘nin (öl. 279/892) el-Câmi‘i olmakla beraber terimi ilk kullanan Tirmizî değildir. Şâfî gibi kendisinden önce,⁹³ Ahmed b. Hanbel⁹⁴ ve Buhârî⁹⁵ gibi kendi dönemine mensup bazı âlimlerin ifadelerinde *hasen* nitelemesine az da olsa rastlamak mümkündür.⁹⁶

⁸⁵ İbn Hacer, *Nüzhetü‘n-nazar*, 105-106.

⁸⁶ İbnü‘l-Salâh, *Mukaddime*, 30.

⁸⁷ Cezâirî, *Tevcihü‘n-nazar*, 1/357.

⁸⁸ Cezâirî, *Tevcihü‘n-nazar*, 1/357.

⁸⁹ İbnü‘l-Salâh, *Mukaddime*, 31.

⁹⁰ İbnü‘l-Salâh, *Mukaddime*, 30.

⁹¹ Hüseyin b. Abdillâh et-Tîbî, *el-Hulâsa fi ma‘rifeti‘l-hadis*, thk. Ebû Âsım el-Eserî (b.y.: el-Mektebetü‘l-İslâmiyye, 2009), 42.

⁹² İbnü‘l-Salâh, *Mukaddime*, 30.

⁹³ İbn Hacer, *en-Nüket*, 1/144.

⁹⁴ Veysel Özdemir, “Hadislerin Sıhhat Açısından Taksimi ve Hasen Hadis İstilahının Ortaya Çıkışı”, *MÜİFD* 45/45 (Eylül 2013), 83.

⁹⁵ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *et-Târihu‘l-kebir* (Haydarabat: y.y., ts.), 1/390, 4/170, 8/153; amlf., *et-Târihu‘l-evsat*, thk. İbrâhîm Zâyed (Kahire: Mektebetü Dâri‘t-Turâs, 1977), 1/251.

⁹⁶ Bikâî, *en-Nüketü‘l-vefiyye*, 1/77; İbn Cemâa, *el-Menhelü‘r-revî*, 38. İbn Hacer, Tirmizî öncesi *hasen* ifadelerinin daha çok sözlük anlamında kullanıldığını ifade etmektedir. bk. İbn Hacer, *en-Nüket*, 1/144,424.

Tirmizî'den önceki âlimlerin *fedâilu'l-a'mâl* konularında zayıf hadisle amel etmenin câiz olduğu⁹⁷ yönündeki sözleri aslında hasen hadisle alakalıdır. Zira hadislerin *sahih*, *hasen* ve *zayıf* şeklinde üçlü bir taksime tâbi tutulması henüz söz konusu değildir.⁹⁸ O zamanlar hadisleri sadece *sahih* ve *sakim* olmak üzere ikili bir taksime tabi tutarak birini sahihin (makbul hadisin) en üst ve en alt aralığında, diğerini de zayıfın en üst ve en alt aralığında telakki etmişlerdir. Daha sonraki taksimde hasen gurubuna dâhil edilen hasen li-zâtihî, üçlü taksimden önce *sahih* kategorisinde mütalaa edilmiştir. Ebû Dâvûd'un, *Risâle*'sinde *Sünen*'ine aldığı hadislerden bahsederken "mâ yuşbihuhû"⁹⁹ ifadesi ile *hasen li-zâtihî* olarak ifade edilebilecek hadislere, "yukâribuhû"¹⁰⁰ ifadesiyle ise *hasen li-gayrihî* hadislere işaret ettiğini söylemek mümkündür.¹⁰¹ "Mâ yuşbihuhû" ile işaret edilen hadis gurubunun tek senetli olanlarını *hasen li-zâtihî*, birden çok tariki olanlarını da *sahih li-gayrihî* olarak ifade etmeye bir mâni yoktur. Böylece Ebû Dâvûd "yukâribuhû" ifadesiyle *hasen li-gayrihî*ye işaret ederken, Tirmizî de hasen olabilmesi için iki senetli olmayı şart koştukça *hasen li-gayrihî*ye işaret ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Tirmizî, hasen hadisin tanımında "*Kitabımızda 'hasen hadis' ifadesiyle 'isnadı hasen' olanı kastettik. Zirâ râvisi yalancılıkla itham edilmemiş, bunun gibi başka bir vecihten de rivayet edilmiş ve şaz da değilse bize göre o, hasen hadistir.*" demektedir.¹⁰²

Tirmizî, tanımında "isnadında kizb ile müttehem bir râvinin bulunmadığı" ifadesiyle hasen olarak nitelediği hadisin zayıf olduğunu lâkin kuvvetli ve şiddetli bir zayıflık içermediğini belirtmiş olmaktadır. Şu hâlde Tirmizî'nin, hasen hadis için ileri sürdüğü üç şartın "Hadisi nakleden râvî ciddi zayıf olmayacak, bilakis da'f yesîr olacak; şaz olmama anlamında sikalardan biri ona muhalefet etmeyecek; hadis, aynı düzeyde başka bir vecihten rivayet edilmiş, diğer bir ifade ile her iki isnaddaki zayıf râvinin zayıflığı da *f yesîr* düzeyinde olacak." şeklinde olduğunu ifade etmek mümkündür.

Hasen hadisi tanımlayanlardan biri de Hattâbî'dir (öl. 388/998). Hattâbî'nin tanımına göre hasen hadis "mahreci bilinen, ricâli meşhur olan" hadistir.¹⁰³ İbnü'l-Cevzî ise hasen hadisi "kendisiyle amel edilmeye uygun da'if karîb muhtemel olan hadis"¹⁰⁴ olarak tanımlamaktadır.¹⁰⁵ Tanımdaki "amel edilmeye uygun" ifadesi her ne kadar hasen li-zâtihîyi çağrıştırıyor olsa da "*da'if karîb muhtemel*" kaydı tanımın li-gayrihîye daha yakın durduğu izlenimini vermektedir.

İbnü's-Salâh, Tirmizî ve Hattâbî'nin tanımlarını değerlendirdikten sonra hasen hadisin ikiye ayrıldığını ifade etmektedir. Birincisi "ricâli; 'ehliyeti tahakkuk etmemiş mestûr' olmaktan uzak, rivayetlerinde hatası çok muğaffel, müttehem bi'l-kizb ve fâsık olmayan; bununla beraber bir veya daha fazla başka bir vecihten rivayet edilmekle metni bilinen, böylece mütâbi' veya şâhit ile desteklenmiş olmakla şaz ve münker olmaktan da uzak olan" hadistir.¹⁰⁶ Bu tanım Tirmizî'nin tanımına, dolayısıyla hasen li-gayrihîye tekabül etmektedir. İkincisi ise "sıdk ve emanette (adalet) meşhur olmakla beraber hıfz ve itkânındaki eksiklikten dolayı sahihin ricâlinin derecesine ulaşamayan, infirat ettiğinde de hadisi münker sayılanın durumundan üstün olan râvinin rivayet ettiği,

⁹⁷ Râviye bnt. Abdillâh, *el-Mustalahâtü'l-hadîsiyye*, 146.

⁹⁸ Ahmed b. Abdilhalîm el-Harrânî İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, thk. Abdurrahmân b Muhammed (Medine: Mecme'u'l-Melik Fehd, 1995), 18/24-32; Subhî es-Sâlih, *'Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh* (Beyrut: Dâru'l-İlm,1984), 1/211.

⁹⁹ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 36. Hadis usûlü kitaplarında Ebû Dâvûd'a isnad edilerek *Risâle*'sinde yer aldığı belirtilen bu ifadeler, Muhammed Lütfî es-Sabbâğ'ın tahkiki ile neşredilen matbu nüshasında yer almamaktadır. Bazı nakillerde ise ilgili ifadeler doğrudan *Risâle*'sinden iktibasta bulunulmamakta, "kâle Ebû Dâvûd" veya "ruvvînâ anhu" şeklinde işaret edilmektedir. bk. İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 36; Zerkeşî, *en-Nüket*, 1/94, 1/337; Irâkî, *et-Tebîra*, 1/165; Sehâvî, *el-Gâye*, 152.

¹⁰⁰ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 36.

¹⁰¹ Senîkî, *Fethu'l-bâkî*, 1/152.

¹⁰² Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *el-İlelî's-sağîr*, thk. Muhammed Şâkir vd. (Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, ts.), 758.

¹⁰³ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 29-30.

¹⁰⁴ Abdurrahmân b. Alî el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, thk. Abdurrahmân Muhammed (Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1966), 1/35.

¹⁰⁵ İbrâhim b. Abdillâh el-Lâhim, *Şerhu İhtisârî 'Ulûmü'l-hadîs* (eBook: el-Mektebetü'ş-Şâmile,2010), 77.

¹⁰⁶ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 31.

aynı zamanda şaz, münker ve illetli olmaktan da uzak olan” hadistir. Bu da Hattâbî'nin tanımına, dolayısıyla hasen li-zâtihiye tekabül etmektedir.¹⁰⁷

İbn Hacer, hasen hadisi sahih hadisin tanımı üzerinden yapmaktadır. Onun ifadesiyle sahih hadis “adalet sahibi zaptı tam râvilerin yine kendileri gibi adâlet sahibi zaptı tam râvilerden senedin başından sonuna kadar muttasıl bir senetle şaz ve illetli olmaksızın naklettikleri” hadistir.¹⁰⁸ Eğer râvilerden birinin zaptı hafif eksik olursa hadis *hasen li-zâtihi* adını alır. İbn Hacer'e göre sahihle hasen li-zâtihi arasındaki fark senetteki râvilerden birinin zaptının hafif eksik olmasıdır.

Görüldüğü gibi hasen hadisle ilgili yapılan tanımların bir kısmı li-zâtihiye bir kısmı de li-gayrihiye karşılık gelmektedir. Anlaşıldığına göre İbnü's-Salâh'ın da ifade ettiği gibi *hasen li-gayrihi*, ricâlinin ehliyeti tahakkuk etmemiş ve mestûr olmaktan hâli olmayan bir râvinin rivayet ettiği hadis çeşidi olmaktadır. Bununla beraber ricâlinin hatası çok olan *muğaffel* veya *müttehem bi'l-kizb* de değildir. Hadisin metni başka bir tarikle rivayet edilmiş olmakla şaz ve illetli olmaktan da uzaktır.¹⁰⁹ Dolayısıyla râvisi da'f yesîr konumundadır. *Da'f yesîr* bazen râviyi sika konumundan düşürmez. Bu gibi râvilere “sikadır hıfzında da'f yesîr vardır. Ancak onun bu zayıflığı hadisini hasen mertebesinden aşağıya indirmesiz.” gibi değerlendirmelerle işaret edilmektedir.¹¹⁰

Netice olarak râvi veya hadis için da'f yesîr olarak ifade edilen az ve basit zayıflık aynı düzeyde başka bir tarikle giderilmesi mümkün olan bir zayıflıktır. Başka bir tarikle rivayet edilmiş olması o hadisin aslı olduğuna delalet eder. Böylece hadis zayıf konumundan hasen li-gayrihi derecesine yükselmiş olur.

5. Mütâbi'-Şâhit ve Tarik Çokluğu ile Da'f Yesîrin Giderilmesi

Zayıfın bazı neveleri vardır ki dışarıdan bir destekle, mütâbaat ve şâhitle dereceleri yükselir ve ma'mûlün bih kategorisine dahil olurlar.¹¹¹

5.1. Mütâbi' ve Şâhit ile Da'f Yesîrin Giderilmesi

Sözlükte “izlemek, takip etmek” anlamına gelen mütâbaat, hadis usûlünde tek senetle gelen bir rivayetin başka bir senetle naklinin bulunup bulunmadığını araştırmaya *itibar*, araştırma sonucunda tespit edilen ikinci rivayete *mütâbi'* veya *şâhit*, ikinci rivayetin birinci rivayeti desteklemesine de *mütâbaat* denir. Bulunan ikinci rivayet lafız veya mana olarak aynı veya benzeri olabilir. Mana olarak desteklemeye de şâhit denir.¹¹²

Araştırma sonucu tek senetli rivayeti destekleyici nitelikte tespit edilen ikinci rivayet (mütâbi') şayet birinci tarikten daha güçlü ise mütâbaat birinci tarikten zayıflık şüphesini kaldıracacağı için bunun hasen olduğunu söylemeye bir mâni yoktur.¹¹³ Buna mukabil itibara/araştırmaya uygun olan zayıf tarike, kendisinden daha alt derecede olan bir tarik mütâbaat ederse bu mütâbaat da onu güçlendiremez. Sihat derecesi aynı düzeyde başka bir tarikle mütâbaat edildiğinde ise bu onu güçlendirir ve hasen li-gayrihi derecesine yükseltir. İbn Seyyidinnâs'a (öl. 734/1334) göre ise aynı düzeyde ikinci tarikin mütâbaatı da'f yesîri kuvvetlendirir fakat onu zayıflık vasfının dışına çıkaramaz; zayıflık devam eder. Desteklenen hadisin hasen vasfını kazanabilmesi için mütâbi'in ondan daha güçlü olması gerekir. Bulkînî (öl. 805/1403) İbn Seyyidinnâs'ın aksi görüşündedir. Ona göre zayıf bir senedin başka sahih bir senetle rivayet edilmesi durumunda zayıflığının giderileceği kabulü doğru değildir. Zira böyle bir durumda itimadın sahihe olması gerektiği için zayıf senedin bir hükmü kalmaz.¹¹⁴

¹⁰⁷ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 31-32.

¹⁰⁸ İbn Hacer, *Nuhbetü'l-fiker*, 4/722.

¹⁰⁹ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 31.

¹¹⁰ Nâsirüddîn el-Elbânî, *Za'ifu Süneni Ebî Dâvûd* (Kuveyt: Müessesetü Garâs, 1423), 2/44.

¹¹¹ Hasan ez-Züheyrî, *Şerhu Kitâbi'l-Ba'isi'l-hasîs* (eBook, el-Mektebetü's-Şâmile, 2011), 4/3.

¹¹² Nevevî, *et-Takrîb*, 41. Şâhidin geniş manası için bk. Abdullah Aydın, “şâhid” *Hadis İstilahları Sözlüğü*, 295.

¹¹³ Zerkeşî, *en-Nüket*, 1/322; Râviye bnt. Abdullâh, *el-Mustalahâtü'l-hadîsiyye*, 198.

¹¹⁴ Râviye bnt. Abdullâh, *el-Mustalahâtü'l-hadîsiyye*, 198.

5.2. Tarik Çokluğu ile Da'f Yesîrin Giderilmesi

Zayıflığın giderilmesinde da'f yesîri/az zayıf olan hadisi bulunduğu konumdan yükselten olgu ikinci tarikin kendisi (vasfî/az zayıflığı) midir? Yoksa tariklerin çokluğu (sayı) mudur? Aslında her ikisidir, demek daha doğru olur. Mesela bir hadis yüz tarikle gelse ve her bir tarikte *yalancı* veya *fisk* ile mecrûh bir râvi bulunsa zayıflığının şiddetinden dolayı tarik çokluğu onun zayıflığını giderebilir.¹¹⁵ Burada tarikin vasfî yani zayıflık derecesi önemlidir, ancak tek başına yeterli değildir. Az zayıflığın yanı sıra aynı düzeyde başka bir tarike de ihtiyaç vardır. Dolayısıyla ravisi *yalancı*, *müttehem bi'l-kizb olan*, *münker* veya *metrûk* bir hadis müteaddit tariklerle gelse bile zayıflıktan kurtulamaz; bu durum onun ancak zayıflığını artırır.¹¹⁶ Yine terimsel manada senedi munkatı olan bir rivayet aynı şekilde ikinci bir munkatı senetle rivayet edilmiş olsa, bu durum râvideki mechûliyeti dolayısıyla hadisin zayıflığını giderebilir.

Da'f yesîri giderecek ve mecmuu ile hadisi hasen li-gayrihî derecesine yükseltecek *âdid*, *mütâbi'* veya *şâhit*lerin sayı ve mertebelerinde ihtilaf edilmiştir. Burada zayıflığın “*az zayıf olup dengi olan tek tarikle*” veya “*az zayıf olup birden çok tarikle*” giderilmesi söz konusudur. Ancak bunu “tariklerin mecmuu ile hadisin hasen li-gayrihî derecesine yükselmesinde destekleme durumunda olan mütâbi'in mütâba' aleyh (desteklenen hadis) ile *aynı, daha yüksek veya daha düşük* derecede olma şartı da söz konusu mudur?”¹¹⁷ sorusu ile birlikte düşünmek gerekir.

Mütâba' aleyh ve mütâbi'in zayıflıkta eşit olması durumunda bazılarının göre mütâba' aleyh, zayıf konumundan çıkmayacak bir kuvvet kazanır. Bazılarına göre de kuvvet kazanır ve mecmuu ile hasen li-gayrihî derecesine yükselir. Mütâbi'in mütâba' aleyhden daha alt derecede olması hâli mütâba' aleyhin zayıflığını giderebilir. Ancak İbn Hacer'in, mütâbi'in zayıflığı şiddetli olup tarik çokluğuna sahip olması durumunda, tarik çokluğunun onu münker veya asılsız olma konumundan yükselteceği görüşünde olduğu nakledilir.¹¹⁸

Bikâî'ye (ö.885/1480) göre itibar edilmeyen vâhî derecede zayıf bir hadisin tarikleri çok olması durumunda tarik çokluğu onu mestûr ve sûtü'l-hıfz olan râvinin rivayeti derecesine yükseltir. Bu hadis *da'fkarîb muhtemel* olan başka bir tarikte rivayet edildiğinde bunların mecmuu onu hasen derecesine çıkarır. Çünkü vâhî olan bu tariklerin toplamı da'f yesîr olan bir tarik menzilesine çıkmış olur. Böylece her biri bünyesinde da'f yesîr bulunan iki tarik menzilesinde bir derece kazanır. Bu şekilde makbul derecesine yükselmiş olmakla beraber hasen li-zâtihinin altındadır. Ancak bazıları buna hasen ismi vermede tevakkuf ederler. Bu tür bir hadise hasen ismi verenler de senedini ve kaynağını değil, mazmununu ve manasını dikkate alarak vermektedirler.¹¹⁹ Ancak bu görüş tenkide açıktır. Çünkü vâhî derecede zayıf olan tarik çokluğu, ifade edildiği gibi zayıfın ancak zayıflığını ve yanlış derecesini artırır. Doğrusu da budur ve münekkit imamların görüşü de bu istikamettedir.¹²⁰ İmam Ahmed'in dediği gibi münker ebedi olarak münkerdir.¹²¹ Buradan anlaşıldığına göre tarik çokluğu her zaman zayıflığı giderme fonksiyonu icra edemez. Zayıflığın sebebi, derecesi ve niteliği de etkili rol oynamaktadır.

¹¹⁵ Cemâlüddîn el-Kâsımî, *Kavâ'idü't-tahdîs*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 109.

¹¹⁶ Züheyri, *Şerhu Kitâbi'l-Ba'isi'l-hasîs*, 4/3.

¹¹⁷ Râviye bnt. Abdullâh, *el-Mustalahâtü'l-hadîsiyye*, 201.

¹¹⁸ Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-Bahrü'l-lezî zehar fi şerhi Elfiyyeti'l-eser*, thk. Üneys el-Endûnûsî (Suudi Arabistan: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, ts.), 3/1029; Râviye bnt. Abdullâh, *el-Mustalahâtü'l-hadîsiyye*, 202.

¹¹⁹ Bikâî, *en-Nüketü'l-vefiyye*, 1/248.

¹²⁰ Râviye bnt. Abdullâh, *el-Mustalahâtü'l-hadîsiyye*, 202, 230, 583.

¹²¹ Muhammed eş-Şinkîti, *Ehâdis ve merviyât fi'l-mizân* (Mekke: Mültekâ Ehli'l-Hadîs, 1426), 10.

Sonuç

Tespit, tahlil ve değerlendirme yöntemiyle yapılan bu çalışmada bir haberin (hadis) gelecek nesillere intikalinin doğruluk derecelerinden birini yansıtan da'f yesîr kavramı ele alınmış ve özetle şu sonuçlar elde edilmiştir:

1- Hadislerin sıhhat tespiti öncelikli olarak ravi ve senet eksenli olduğu için da'f yesîr kavramı daha çok raviye yönelik bir değerlendirme kriteridir; genellikle giderilmesi mümkün olan zapta yönelik kusurları ifade eder. Bu kapsamda tamamen iradî olduğu için adalet kusuru tolere edilmezken zapt kusuru kısmen iradî olduğu için da'f yesîr kapsamına girenler bazı dış desteklerle (âdîd ve karinelerle) giderilebilmektedir.

2- Hadisler sahih ve sakîm şeklinde ikili taksime tabii tutulup henüz sahih, hasen ve zayıf şeklinde üçlü bir taksime tabi tutulmadığı ilk zamanlar zayıf hadisin bazı derecelerine farklı anlamlar yüklenmiş; bu sebeple zayıf olarak vasıflanan her hadis âlimlerce mutlak manada amel dışı bırakılmamıştır. Kabul ve redde aynı derecede ihtimali olup mütâbi', şâhit, âlimlerin ameline mazhar, telakkî bi'l-kabûl ve Kur'an'ın şehadeti gibi bir destekle giderilebilen zayıflıklar da'f yesîr kabul edildiği için ilgili oldukları rivayetler hemen reddedilmez, mutabaat için araştırılır.

3- Râvi veya isnat değerlendirmeleri subjektif olduğu için da'f yesîrin tespitinde ilgili hükmü verenlerin müteşeddît, mutavassıt veya mütesâhil olup olmadıklarının da dikkate alınması gerekir.

4- Da'f yesîr kavramı ile tavsif edilen bir ravinin rivayet ettiği hadisler mamulün bih kategorisine dahil olabilmeleri için aynı derecede ikinci bir rivayetin desteğine ihtiyacı vardır. Bu tür rivayetler iyi bir araştırma yapılmadan gayr-i mamulün bih kategorisine dahil edilmeleri kolaycılık olur.

5- Temelde zayıf olup ikinci bir tarikle desteklenmesi durumunda mamulün bih derecesine çıkma özelliğine sahip olan hasen li-gayrihî hadisin zayıflığı da'f yesîr derecesindedir. Bununla beraber hasen li-gayrihî hadis, zayıf ile hasen li-zâtihî arasında orta bir dereceye sahip olduğu için mamulün bih olan hadislerin tespitinde en çok zorlanılan ve yanılmaya müsait olan hadis çeşididir.

6- Da'f yesîri desteklemek için elde edilen ikinci rivayetin daha güçlü olması durumunda prensip gereği daha güçlü olanın merkeze alınması gerektiği için ikinci rivayet destekleyen değil desteklenen konumuna düşmüş olur.

7- Destek için elde edilen rivayetin birinci rivayetle lafzen aynı olması gerekmez. Birtakım farklılıklarla mana ile destekleyen bir rivayet (şahit) de olabilir. Destek için elde edilen ikinci rivayetin daha güçlü olması durumunda birinci rivayeti merkeze almak suretiyle daha güçlü olan ikinci rivayetteki farklılıklar daha güçsüz rivayete heba edilmemelidir; güçlü olan ikinci rivayetteki farklılıkların dikkate alınması gerekir.

8- Da'f yesîrin rivayeti daha düşük bir rivayetle desteklenmesi genel kanaate göre hadisi mamulün bih konumuna yükseltmez; en az kendi düzeyinde olması gerekir. Ret yönü daha güçlü olan zayıflıklar giderilemeyip zayıf olarak varlıklarını sürdürürken kabul yönü daha ağır olan rivayetler destekle hasen derecesine çıkabilmektedirler.

9- Bir cerh terimi olarak da'f yesîr kavramı daha çok râvinin durumunu yansıtan bir değerlendirme ifadesidir. Genellikle râvi veya sened için kullanılmakla beraber bazen metnin durumu için de kullanılır. Adalet vasfına sahip olup kizble müttehem olmayan her râvinin ta'n sebebinin derecesine göre da'f yesîr olması mümkün ve muhtemeldir.

10- Yapılan bazı gayri müfesser cerhler de da'f yesîr olarak değerlendirildiği için şâhitleri bulunduğu rivayetleri kabul edilir.

11- Da'f yesîr vasfına sahip bir râvinin naklettiği haberin kaynağına ait olma ihtimali kabul edilebilir düzeyden düşük olduğu için infirat etmesi durumunda haberinin zayıflığına hükmedilir. Başka bir tarikle rivayet edildiğinde hadis güçlenir ve sabit olmadığı zannı ortadan kalkar. Böylece isnat ve metin güçlenmiş olur.

12- Vâhî derecede zayıf olan tarik çokluğu zayıflık ve yanılığ derecesini artıracığı için tarik çokluğu her zaman zayıflığı giderme fonksiyonu icra edemez; bu konuda zayıflığın sebebi, derecesi ve niteliği de etkili rol oynar.

13- Bazı âlimlerce açık kopukluk ifade eden mürsel ile gizli kopukluk ifade eden müdelles hadisin bazı çeşitlerinin da'f yesîr olarak değerlendirilip amel edilmeye uygun görüldüğü müşahede edilmektedir. Bunun dışındaki senet kopukluklarında düşürülen râvinin adalet ve zapt vasfını bilme

imkânı olmadığı için, bazı farklı görüşler olsa da bu tür senet kopuklukları giderilemeyen zayıflık kategorisinde yer alması gerekir.

14- Da‘f yesîr kapsamına giren durumların değerlendirilmesinde mütesâhil yaklaşımların söz konusu olduğunu belirterek her bir durumun müstakil olarak çalışılıp değerlendirilmesi gerektiğini önermek isteriz.

Kaynakça

- Acar, Yusuf, "Zayıf Hadisin Amel Karinesiyle Desteklenmesi ve Tirmizi'nin Süneni". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/37 (Şubat 2014), 41-70. <https://izlik.org/JA83NM46LA>
- Ağırman, Cemal. "Buhârî'nin Mu'allakları Ekseninde Mu'allak Hadîsin Tanımı Üzerine Bir Deneme". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 29/1 (01 Haziran 2025), 160-184. <https://doi.org/10.18505/cuid.1621422>
- Avvâme, Muhammed. *Hükümü'l- 'amel bi'l-hadîsi 'z-za 'îf. b.y.: Dâru'l-Minhâc*, 2017.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: Hadisevi, 2006.
- Bâtelî, Hâlid b. Abdilazîz. *et-Tefsîrû 'n-nebevî*. Riyad: Dâru Künûzi İşbîliyâ, 2011.
- Bikâî, İbrâhîm b. Ömer. *en-Nüketü'l-vefiyye bimâ fi şerhi'l-Elfiyye*. thk. Mâhir el-Fahl. b.y.: Mektebetü'r-Rüşd, 2007.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *et-Târîhu 'l-kebir*. Haydarabat: y.y., ts.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu 'l-Buhârî*. thk. Mustafâ el-Bugâ. Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1993.
- Cezâîrî, Tâhir. *Tevcihü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Suriye: Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, 1995.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf. *ed-Dibâcü'l-müzheb fi mustalahi'l-hadîs*. thk. Hasan el-İnbâbî. Mısır: Matbaatü Mustafâ el-Bâbî, 1931.
- Ebnâsî, İbrâhîm b. Mûsâ. *eş-Şeze'l-feyyâh min 'Ulûmi İbni's-Salâh*. thk. Salâh Fethî. b.y.: Mektebetü'r-Rüşd, 1998.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Risâletü Ebî Dâvûd ilâ Ehli Mekke ve gayrihim fi vasfi Sünenihî*. thk. Muhammed es-Sabbâğ. Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, ts.
- Ebû Şühbe, Muhammed b. Muhammed. *el-Vasît fi 'ulûmi ve mustalahi'l-hadîs*. b.y.: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts.
- Elbânî, Nâsirüddîn. *Sahîhu Süneni Ebî Dâvûd*. Kuveyt: Müessesetü Garâs, 2002.
- Erkaya, Mahmud Esad. *Haneî Fakihlerin Zayıf Hadisle Hüküm Verme Gereçekleri -el-Hidâye Örneği-*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2015.
- Esyübî, Muhammed b. Ali. *İs'âfu zevi'l-vatar bi-şerhi Nazmi'd-dürer fi 'ilmi'l-eser*. Medine: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, 1993.
- Gül, Mutlu. *Haneî Usûlünde Hadis Tenkidi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.
- İrâkî, Abdurrahîm b. el-Hüseyn. *et-Tebşıra ve't-tezkire fi 'ulûmi'l-hadîs*. thk. ed-Dâiz el-Feryâtî. Riyad: Mektebetü Dâri'l-Minhâc, 1428.
- İbn Cemâa, Muhammed b. İbrâhîm el-Hamevî. *el-Menhelü'r-revî fi muhtasari fi 'ulûmi'l-hadîsi 'n-nebevî*. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1406.
- İbn Hacer, Ahmed b. Alî el-Askalânî. *en-Nüket 'alâ Kitâbi'bni's-Salâh*. thk. Rebî' el-Medhalî. Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1984.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Nüzhetü'n-nazar fi tavzihi Nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*. thk. Abdullâh er-Rühaylî. Riyad: Matbaatü Sefir, 1422.
- İbn Kesîr, İsmâîl b. Ömer b. ed-Dimaşkî. *İhtisâru 'Ulûmi'l-hadîs*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1990.
- İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdilhalîm el-Harrânî. *Mecmû'u fetâvâ*. thk. Abdurrahmân b Muhammed b. Kâsım. Medine: Mecme'u'l-Melik Fehd, 1995.
- İbnü'l-Cevzî, Abdurrahmân b. Alî el-Bağdâdî. *el-Mevzû'ât*. thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân. Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1966.
- İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed es-Sâlihî. *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*. thk. Mahmûd el-Arnâvûd. Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1986.
- İbnü'l-Mülakkın, Ömer b. Alî el-Mısırî. *el-Mukni' fi 'ulûmi'l-hadîs*. thk. Abdullâh el-Cüdey'. Suudi Arabistan: Dâru'l-Fevâz, 1413.
- İbnü's-Salâh, Osmân b. Salâhiddîn eş-Şehrezûrî. *'Ulûmü'l-hadîs (Mukaddimetü İbni's-Salâh)*. thk. Nûreddîn İtr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1406/1986.
- Kâfi, Ebû Bekir. *Menhecü'l-İmâm el-Buhârî fi tashihî'l-ehâdis ve ta'lîlihâ min hilâli'l-Câmi'i's-sahîh*. Beyrut: y.y., 2000.

- Kâfiyecî, Muhammed b. Süleymân. *el-Muhtasar fi 'ilmi'l-eser*. thk. Ali Züveyn. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1407.
- Kâsımî, Cemâlüddîn. *Kavâ'idü't-tahdîs fi fînûni mustalahi'l-hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Kâsımî, Cemâlüddîn. *Kavâ'idü't-tahdîs fi fînûni mustalahi'l-hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Kazvîni, Ömer b. Ali. *Meşyehatü'l-Kazvîni*. thk. Âmir Hasan Sabrî. b.y.: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2005.
- Lâhim, İbrâhim b. Abdillâh. *Şerhu İhtisâri 'Ulûmi'l-hadîs*. eBook: el-Mektebetü's-Şâmile, 2010.
- Mursifi, Sa'd. *el-Müsteşrikûn ve's-sünne*. Beyrut: Mektebetü'l-Menâri'l-İslâmiyye, ts.
- Müslim, Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Mektebetü'İsâ el-Bâbî, 1955
- Necm, Abdülmün'im es-Seyyid. *'İlmü'l-cerh ve't-ta'dil*. Medine: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, 1400.
- Nevevî, Yahyâ b. Şeref. *el-İcâz fi şerhi Süneni Ebî Dâvûd es-Sicistânî*. thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan. Umman: ed-Dâru'l-Eseriyye, 2007.
- Ömer, Beşir Ali. *Menhecü'l-İmam Ahmed fi'l-lâli'l-ehâdîs*. b.y.: Vakfû's-Selâm, 2005.
- Özdemir, Veysel. "Hadislerin Sıhhat Açısından Taksimi ve Hasen Hadis İstilahının Ortaya Çıkışı". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/45 (Eylül 2013), 67-110. <https://doi.org/10.15370/muifd.52042>
- Polat, Selahattin. *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Râviye bnt. Abdillâh b. Ali Câbir. *el-Mustalahâtü'l-hadîsiyye beyne'l-ittifâk ve'l-iftirâk*. Suudi Arabistan: y.y., 2018.
- Rühaylî, Abdullâh b. Dayfullâh. *el-İmâm Ebu'l-Hasen ed-Dârekutnî ve âsâruhu'l-'ilmiyye*. b.y.: Dâru'l-Endelüsi'l-Hadrâ', ts.
- Sâlih, Subhî. *'Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*. Beyrut: Dâru'l-İlm, 1984.
- San'ânî, Muhammed b. İsmâil. *İsbâlü'l-matar 'alâ Kasabi's-sükker*. thk. Abdulhamîd b. Sâlih b. Kâsım. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2006.
- San'ânî, Muhammed b. İsmâil. *Tavzihu'l-efkâr li-me'ânî Tenkîhi'l-enzâr*. thk. Salâh b. Muhammed b. Uveyda. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahmân. *el-Gâye fi şerhi'l-Hidâye fi 'ilmi'r-rivâye*. thk. Ebü'l-Âiş Abdülmün'im İbrâhîm. b.y.: Mektebetü Evlâdi's-Şeyh, 2001.
- Senîkî, Zekeriyâ b. Muhammed. *Fethü'l-bâkî bi-şerhi Elfıyyeti'l-'Irâkî*. thk. Abdüllatîf el-Fahl. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Serahsî. Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed. *Usûlü's-Serahsî*. thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî. Haydarâbâd: İhyâu'l-maârifî'n-Numaniyye, 1372.
- Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Bahrü'llezî zehar fi şerhi Elfıyyeti'l-eser*. thk. Üneys el-Endûnûsî. Suudi Arabistan: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, ts.
- Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*. thk. Ebû Kuteybe el-Fâryâbî. b.y.: Dâru Tayyibe, ts.
- Şinkîti, Muhammed. *Ehâdîs ve merviyât fi'l-mîzân*. Mekke: Mültekâ Ehli'l-Hadîs, 1426.
- Tîbî, Hüseyin b. Abdillâh. *el-Hulâsa fi ma'rifeti'l-hadîs*. thk. Ebû Âsım el-Eserî. b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 2009.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *el-İlelü's-sağîr*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye fi mustalahi'l-hadîs*. thk. Fehd b. Nâsır es-Süleyman. b.y.: Dâru's-Süreyyâ, 2003.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed. *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehû rivâye fi'l-Kütübi's-sitte*. thk. Muhammed Avvâme. Cidde: Dâru'l-Kible, 1992.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Ömer et-Tedmürî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1993.
- Zerkeşî, Muhammed b. Abdullâh. *en-Nüket 'alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh*. thk. Zeynülâbidîn b. Muhammed. Riyad: Edvâü's-Selef, 1998.
- Züheyri, Hasan. *Şerhu Kitâbi'l-Ba'isi'l-hasis*. eBook, el-Mektebetü's-Şâmile, 2011.

